

30 Μαρτίου 2020

Πανδημία: τα αναπόφευκτα όρια της δικαιοδοσίας μας

/ Επικαιρότητα

Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, European School of Brussels III

Pieter Bruegel the Elder, "The Triumph of Death" (1562), Πίτερ Μπρίγκελ ο πρεσβύτερος ο "Θρίαμβος του Θανάτου", Μουσείο του Πράδο Μαδρίτη.

1. Η αόρατη απειλή

Στο κατώφλι της τρίτης χιλιετίας, η ανθρώπινη φυλή είναι πιο ευάλωτη στις μαζικές επιδημίες σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη εποχή της ιστορίας, υποστηρίζει ο Robert Baker στο βιβλίο του «Epidemic - The Past, Present and Future of the Diseases that Made Us, (έκδοση 2008). Ο συγγραφέας επισημαίνει ακόμη ότι οι περιπτώσεις της γρίπης των πτηνών, του MRSA, άλλων μορφών γρίπης και της βιοτρομοκρατίας δεν ήταν ποτέ υψηλότερες.

Οι σημαντικές αλλαγές στην κυκλοφορία και στην κοινωνική συμπεριφορά διευκολύνουν την ευρεία εξάπλωση και ορισμένοι μολυσματικοί παράγοντες – συμπεριλαμβανομένης της φυματίωσης και του HIV – καθίστανται ανθεκτικοί σε μεγάλο φάσμα των διαθέσιμων αντιβιοτικών.

Με τις αλλαγές στο κλίμα, οι ασθένειες είτε περιγράφονται για πρώτη φορά, είτε μάλιστα εμφανίζονται σε περιοχές που δεν επηρεάστηκαν προηγουμένως. Δεν είναι παράδοξο να ισχυρισθεί κανείς, καταλήγει ο Baker, ότι στο ρου της ιστορίας οι άνθρωποι διαμορφώθηκαν από τις επιπτώσεις της νόσου για να διατυπώσει, αφοριστικά ίσως το πιο ανησυχητικό από όλα, πως η ανθρώπινη φυλή είναι η πιο καταστροφική επιδημία στον πλανήτη.

Με βιωμένη την ιστορική εμπειρία κατανοούμε πλέον ότι οι επιδημίες δεν αντιπροσωπεύουν ένα θεωρητικό, μακρινό, εξομοιωμένο κίνδυνο ως απόηχο αφηγήσεων ή μυθιστορηματικών επινοήσεων.

Εξίσου εμφανείς γίνονται πλέον και οι συνέπειες των προσπαθειών της ανθρωπότητας για τον έλεγχο και την αποφυγή των επιδημιών. Οχυρωμένοι στην ψευδαίσθηση της απόλυτης υπεροχής που παρέχει η αναμφισβήτητη κατά τα άλλα τεχνολογική και επιστημονική πρόοδος θεωρούμε πως η θωράκισή μας απέναντι στην άορατη εισβολή διασφαλίζεται από τις κατακτήσεις της ιατρικής.

Όσο κι αν θέλουμε να εξορκίσουμε την εφιαλτική εξάπλωση μιας πανδημίας τα στατιστικά δεδομένα έρχονται να ανατρέψουν τις λανθασμένες εκτιμήσεις μας.

2. Στατιστικές που ανατρέπουν λανθασμένες εκτιμήσεις

Όπως τεκμηριώνει μια μελέτη (Brian Hayes: «Computing Science: Statistics of Deadly Quarrels», American Scientist, Vol. 90, No. 1, 2002, pp. 10-15), ο δημογραφικός αντίκτυπος του πολέμου είναι πολύ χαμηλός στατιστικά σε σχέση με τις επιδημίες. Τα θύματα του πολέμου αντιπροσωπεύουν μόνο το ένα τοις εκατό των νεκρών συνολικά στις αντίστοιχες περιόδους!

Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ευθύνονται για το 60% τοις εκατό αυτών των θανάτων, που υπολογίζονται μεταξύ 1820 και 1950. Λοιμοί, λιμοί, ατυχήματα, προκαλούν συντριπτικά περισσότερους θανάτους στην ανθρωπότητα.

Παρόλα αυτά η λύμη του πολέμου στοιχειώνει την ανθρωπότητα με τις εικόνες των πεδίων μαχών, τα караβάνια των προσφύγων, τις πομπές των νεκρών, τις κτηνώδεις συμπεριφορές που αποδεσμεύει.

Οι επιδημίες δεν έχουν τη θεαματική προβολή της εικόνας, την ακροαματικότητα

της έκρηξης, των μαχών ή του βομβαρδισμού με έξυπνα όπλα ή εντυπωσιακά στις επιδόσεις τους αεροπλάνα. Υφέρπυσα αρχικά η επίδραση μιας πανδημίας στην υφειακή πορεία των κρατών και της παγκόσμιας οικονομίας, δεν γίνεται αισθητή παρά έμμεσα και με υστέρηση χρόνου, σε αντίθεση με την αμεσότητα των ισοπεδωτικών συνεπειών του πολέμου στην οικονομία και στις υποδομές.

3. Το άρατο που μας μορφοποιεί

Δεν έχουμε ίσως αντιληφθεί πως τα λοιμώδη νοσήματα μας έχουν διαμορφώσει ακόμη και στο πιο προφανές και επιφανειακό επίπεδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραθέτει ο Baker αποτελεί το ανθρώπινο πρόσωπο: με λίγη φαντασία, κάθε πτυχή της μορφολογίας του μπορεί να θεωρηθεί ότι συσχετίζεται με την πρόληψη μολυσματικών ασθενειών.

Πάρτε, για παράδειγμα, τη δομή των ματιών. Αυτή φυσικά καθορίζεται από τις ιδιότητες του φωτός, αλλά η φυσική τους εμφάνιση υπαγορεύτηκε από κάτι άλλο. Είναι λαμπερά, γιατί εκκρίνουμε δάκρυα τα οποία τα πλένουν κάθε φορά που ανοιγοκλείνουμε τα βλέφαρα. Τα δάκρυα περιέχουν χημικές ουσίες που εμποδίζουν τη μόλυνση των ματιών μας. Το σχήμα του ορατού ματιού καθορίζεται από τα βλέφαρα. Τα βλέφαρα καλύπτουν τα μάτια για να αποφευχθεί η αποξήρανσή τους και η μόλυνσή τους.

Τα χείλη μας είναι κόκκινα, επειδή καλύπτονται από ένα εξειδικευμένο είδος δέρματος που είναι πιο ευέλικτο και πιο ικανό να αναγεννηθεί από το σκληρότερο δέρμα των μάγουλων μας και του υπόλοιπου σώματός μας. Χωρίς τον ιστό του χείλους το στόμα μας θα σχιστεί και θα μολυνθεί.

Το δέρμα του προσώπου μας είναι ελαφρά λιπαρό, ειδικά αν δεν έχει πλυθεί για λίγο διάστημα. Μέσα στο λίπος που εκκρίνεται περιέχονται ουσίες που καταπολεμούν τόσο τη μόλυνση όσο και τη λοίμωξη επιτρέποντας όμως σε αβλαβή βακτήρια να κατοικούν στο δέρμα μας ως φιλικό, προστατευτικό επισκέπτες.

Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε αυτή τη λίστα σχεδόν απεριόριστα: τα μαλλιά, τα δόντια, τα αυτιά μας έχουν εξελιχθεί εν μέρει για να μας προστατεύσουν από τη μόλυνση.

Το ίδιο ισχύει και για την ανθρωπότητα συλλογικά.

4. Η πραγματική απειλή και η ύβρις

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η σημερινή ανθρώπινη συμπεριφορά αντιπροσωπεύει ένα είδος επιδημίας, με θύμα το δικό μας πλανήτη. Ο Thomas Malthus εκτιμούσε ότι ο ανθρώπινος πληθυσμός θα περιοριζόταν από τον ανταγωνισμό για τα τρόφιμα. Το λάθος στην εκτίμησή του συνίσταται στην παραγνώριση της μαζικής αύξησης του πληθυσμού. Με την εκβιομηχάνιση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας διασφαλίσαμε τη διατροφική επάρκεια του πληθυσμού. Όπου αυτό δεν είναι εφικτό σχετίζεται με τη διαιώνια πολιτική της εκμετάλλευσης των ασθενέστερων από τους ισχυρούς.

Το πρόβλημα στις μέρες μας, για τις αποκαλούμενες προηγμένες χώρες, δεν είναι η έλλειψη φαγητού, αλλά η δική μας υπερβολική παραγωγή αποβλήτων, με τη μορφή αερίων όπως το διοξείδιο του άνθρακα, η αμετροεπής καταναλωτική μας συμπεριφορά, που απειλεί σήμερα και την ευημερία μας.

Διευρύνοντας τα όρια της κυριαρχίας μας και προσπαθώντας να καταπολεμήσουμε τα λοιμώδη νοσήματα ήλθαμε αντιμέτωποι με τις συνέπειες της ίδιας επιθετικής στρατηγικής μας. Το αντίτιμο της αλόγιστης τεχνολογικής ανάπτυξης είναι όπλα μαζικής καταστροφής, περιβάλλον που υποβαθμίζεται από την εντατική δραστηριότητα της ανηλεούς κερδοφορίας, ιοί που συνεχώς μεταλλάσσονται. Η οξύμωρη σύμπραξη της τεχνολογίας και της πολιτικής της βίας, στην αναιδή και προπετή πορεία τους, αγνοεί τη διδαχή της ιστορίας με αποτέλεσμα αυτή να επαναλαμβάνεται ως φάρσα.

Για αυτό το δάνειο διερώτημα του Adorno, αυτούσιο στη γλώσσα που αυθεντικά διατυπώθηκε από τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο («Κατηχητικός εις το Άγιον Πάσχα») «Που σου θάνατε το κέντρον; που σου Άδη το νίκος;» διατηρεί αμετάπτωτη την αμείλικτη υπενθύμιση των συνεπειών της ύβρεως και των ορίων της δικαιοδοσίας μας έναντι της ζωής και του θανάτου.

* Ο πίνακας αποτελεί μια αλληγορία που απεικονίζει διάφορες μορφές που σχετίζονται με το θάνατο: εγκληματικότητα, εκτελέσεις, ασθένεια, μάχες, αυτοκτονία. Αλληγορία του θανάτου από την οποία κανείς δεν δραπετεύει. Βλέπουμε όλες τις κοινωνικές τάξεις, τους βασιλιάδες, τους καρδινάλιους, τους χαρτοπαίκτες, τους εραστές, ίσους πριν το θάνατο.

Ένας σκελετός με άλογο φέρει ένα δρεπάνι και διατάζει μια ορδή σκελετών. Σαφής έμπνευση από τη Βιβλική Αποκάλυψη είναι επίσης η εικόνα δύο σκελετών με δίχτυα, όπως ψαράδες ψυχών. Στην κορυφή του πίνακα βλέπουμε τη θάλασσα και

μια ερημική γη, αναγγέλλοντας την αναπόφευκτη μοίρα αυτής της μάχης μεταξύ των ζωντανών και των νεκρών.

Ο πίνακας δείχνει μια πανοραμική εικόνα ενός στρατού σκελετών που κυριαρχούν σε ένα μαυρισμένο, έρημο τοπίο. Οι φωτιές καίγονται σε απόσταση και η θάλασσα γεμίζει με ναυάγια. Λίγα φυλλώδη δέντρα, τα ψάρια βρίσκονται σε σήψη στις όχθες μιας λιμνοθάλασσας γεμάτη από πτώματα.

Το 1347-49, η Μεγάλη Πανούκλα κατέστρεψε την Ευρώπη. Ο ευρωπαϊκός πληθυσμός μειώνεται κατά το ήμισυ (περισσότερο σε ορισμένες περιοχές) στο τέλος της επιδημίας. Επιπλέον, το φαινόμενο επαναλήφθηκε αρκετές φορές μέχρι τον 16ο αιώνα (χωρίς όμως να φτάσει στον ίδιο βαθμό, εντούτοις).

Αυτά τα γεγονότα αναμφισβήτητα παίζουν ένα ρόλο στην εμφάνιση μιας έλξης για τα μακάβρια θέματα. Ωστόσο το λοιμικό θανατικό δεν είναι ο μόνος επεξηγηματικός παράγοντας. Στην αρχή, απεικονίζουν το αίσθημα ατομικής αποτυχίας. Η ανικανότητα του ανθρώπου συνδέεται με το θάνατο και τη φυσική αποσύνθεση (ειδικά τον 15ο αιώνα).

Αυτή η προσέγγιση μεταξύ θανάτου και αποτυχίας δημιουργεί μια αίσθηση μελαγχολίας, λύπης για την εύθραυστη και πολύτιμη ζωή, αλλά όχι για το φόβο του θανάτου. Οι μακάβριες εικόνες μεταδίδουν μια εξύψωση αυτού του συναισθήματος.

Μεταξύ αυτών των εικόνων, βρίσκουμε τους μακάβριους χορούς, οι οποίοι ζωντανεύουν ζευγάρια χορευτών που αποτελούνται από ζωντανούς και νεκρούς, σε μια κοινή εκπροσώπηση. Το θέμα του θριάμβου του θανάτου είναι μια άλλη εκδήλωση της γεύσης για το μακάβριο.

Με πληροφορίες από Wikipedia και από μελέτες για το έργο του Bruegel.

<https://bit.ly/2UOXtuU>